

Van tragedie tot klucht. De rol van de media in de nasleep van de Bijlmerramp

Breedveld, W.

1999, Part of book or chapter of book (Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 1999)

Version of the following full text: Publisher's version

Downloaded from: <https://repository.ubn.ru.nl/handle/2066/302012>

Download date: 2024-10-15

Note:

To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Van tragedie tot klucht

De rol van de media in de nasleep van de Bijlmerramp

Willem Breedveld

Hoe vaak zal het niet op de televisie te zien zijn geweest? Een Boeing 747 die laag boven Amsterdam vliegt. Een blik in de verkeerstoren van Schiphol waar krakend de flarden van een gesprek binnenkomen van een piloot die moeilijkheden heeft met zijn toestel, uitmondend in de beklemmende uitroep: 'Going down, going down!' Dan een stilte, die even later zonder commentaar wordt ingewisseld voor de vlammenzee, waarin twee grote flatgebouwen zijn gehuld. Het zijn beelden en geluiden die zo vaak vertoond zijn dat op ieders net- en trommelvlies de tragedie gebrand staat die zich afspeelde, toen op 4 oktober 1992 een vrachtvliegtuig van de Israëlische luchtvaartmaatschappij El Al zich in de flats Kruitberg en Groeneveen in de Bijlmermeer boorde. Het ramptoestel had Schiphol niet meer kunnen halen voor een noodlanding. Bij deze vlieg-ramp kwamen 43 mensen om het leven.

Het zijn ook de beelden en geluiden die sindsdien telkens weer opdoken zodra het woord *Bijlmerramp* gebruikt werd en die zo het besef levend hielden van de ongelooflijke tragedie die zich in dat inferno moet hebben afgespeeld. Wie had daarom ooit kunnen vermoeden dat ruim zes jaar na dato datzelfde woord thans veeleer het idee oproept van een tragikomedie en soms zelfs die van een klucht? Die transformatie van tragedie tot klucht heeft zich voltrokken tijdens en in de weken na de openbare verhoren van de parlementaire enquêtecommissie, de commissie-Meijer, die begin 1999 de gebeurtenissen van deze ramp tot in de details heeft opgerakeld. Tijdens die verhoren kwamen vanzelfsprekend ook de tragische aspecten aan de orde, de getuigenissen van de Bijlmerbewoners, maar die werden spoedig overvleugeld door schutterende en elkaar tegensprekende autoriteiten. Het werd een bijna komische speurtocht naar de verantwoordelijkheden voor gemaakte fouten. Zoals dat gaat, kwam de commissie ten slotte bij de top van de piramide terecht, maar dan blijkt ineens, als bij toverslag, dat alle ministers die iets met de ramp of de nasleep daarvan te maken hebben gehad, voortreffelijk werk hebben verricht. Hen zou geen enkele blaam treffen.

De commissie-Meijer dacht daar duidelijk anders over en gaf daarvan ook in haar eindrapport op niet mis te verstane wijze blijk. Maar het eind van het liedje was toch dat de ministers zich van de verwijten niet echt iets hoefden aan te trekken en zij, tot hun vreugde misschien, zelfs mochten vaststellen dat enkele politici, wetenschappers en journalisten in arren moede de messen trokken over de rol van de media in de nasleep van Bijlmer-ramp. Met hun complotverhalen en onheilstijdingen over de aanwezigheid van zwaar giftige stoffen, zouden zij er niet weinig toe hebben bijgedragen dat veel Bijlmerbewoners zich tot op de huidige dag ziek voelen. Bovendien zouden zij een ernstige gebeurtenis tot puur amusement hebben gedegradeerd, waarin de enquêtecommissie zich nog had laten meeslepen ook. Misschien is dat nog wel de verrassendste uitkomst van deze enquête. Het is daarom de moeite waard nog eens na te gaan hoe deze ontknoping zich verhoudt tot de harde oordelen van de commissie-Meijer over het optreden van de autoriteiten. Snijdt het hout

dat de media uiteindelijk ook in dat harde oordeel werden betrokken en zo ja, hoe had het anders gekund?

Een ramp als verhaal

Wat heet een ramp? Strikt genomen gaat het om een spectaculaire gebeurtenis, hetzij een aardbeving, een dijkdoorbraak of een neerstortend vliegtuig, die het leven kost aan tientallen, honderden of soms zelfs duizenden mensen. Niemand die het zo gewild heeft, als bij een oorlog, of zelfs maar als mogelijk afbreukrisico van zijn handelen bewust zo heeft ingecalculleerd, zoals bij het afleveren van een krakkemikkig automobiel. Volgens *Van Dale* is een ramp een onheil, een groot ongeluk dat ons overkomt: de ramp van Leiden, het springen van het kruitschip in 1807, of de overstroming van 1953, die zelfs een nationale ramp genoemd werd. Toch is het ongewilde, of onbedoelde karakter van het gebeuren ontoereikend om de tragiek ervan te verklaren, zelfs niet als de indrukwekkende optelsom van het vele individuele leed.

Dat komt omdat bij een ramp ook nadrukkelijk het aspect aan de orde is van menselijke inspanning die in één klap teniet wordt gedaan. De huizen, de dijken die we met zoveel energie gebouwd hebben, blijken onverhoeds niet zo stevig als het leek. Vliegtuigen die vervaardigd zijn om onverschrokken het luchtruim te doorklieven, vallen onverwachts krachteloos uit de lucht, bijvoorbeeld vanwege een verraderlijke metaalmoetheid in de borgpen van de motorophanging, zoals vrijwel zeker met het ramptoestel van El Al het geval was. Daarmee onderscheidt een ramp zich overigens niet van de eveneens dramatische gebeurtenis van de eerbare burger die een fatale val van de ladder maakt, of die bij een verkeersongeluk om het leven komt, behalve dat het onheil met een ramp in één klap royaal uitstijgt boven wat we gewend zijn als normaal te beschouwen.

Wat voor de burger een ramp is, heet in de journalistiek vooral ook een verhaal. Cynisch gezegd: een ramp voor het land is altijd nog leuk voor de krant. Je kunt het echter ook zo zien: een ramp vraagt dringend om een verhaal, om de eenvoudige reden dat telkens wanneer zich zo'n dramatische gebeurtenis voordoet, mensen er alles van willen weten. Dat heeft niets te maken met ongezonde nieuwsgierigheid (ook al zijn er ook hier ontsporingen, zoals het verschijnsel van ramptoerisme), maar gewoon omdat er wezenlijke vragen aan de orde zijn, variërend van: wie zijn er bij betrokken, tot: hoe moeten we ons wapenen tegen zulke ingrijpende gebeurtenissen? Rampen zijn altijd bedreigend, tenminste zo voelt het, zelfs als het om een aardbeving in Turkije gaat (wie waren er op vakantie en wat betekent het voor de Turken zowel hier als daar?) en roepen alleen daarom al terstond een staat van verhoogde paraatheid op, waarin alle zintuigen zijn gespist en iedere snipper informatie meer dan welkom is.

Vanzelfsprekend verflauwt die aandacht na verloop van tijd. Maar dat geldt allerminst voor rampen die dicht op onze huid zitten. Die roepen reeksen vervolgvragen op; de antwoorden voegen zich, als het goed is, in het patroon van een samenhangend en ook voor een normale burger goed te begrijpen verhaal. Zolang dat verhaal er niet is, of haperingen vertoont, wordt de speurtocht voortgezet. Hoe zo'n verhaal er zou moeten uitzien, is uitvoerig uiteengezet door de Amerikaanse communicatiedeskundige George Gerbner. Idealiter geeft een goed verhaal antwoord op vier fundamentele kwesties, te weten vragen naar de existentie (wat is er?), vragen naar de prioriteiten (wat is belangrijk?), vragen naar waarden (wat is goed, wat is kwaad?) en vragen naar de onderlinge verhoudingen (wat hangt waarmee samen?).¹ Bij een ramp zijn die clusters vragen in verhevigde mate en vaak ook gelijktijdig

aan de orde. Op zo'n moment willen mensen niet alleen precies weten wat er gebeurd is, en daarmee de vraag beantwoord hebben in wat voor wereld ze eigenlijk leven, de vraag dus naar existentie, maar ook de vraag naar het belang ervan, de prioriteit, wat mensen goed hebben gedaan en wat fout, en hoe dit alles zich verhoudt tot andere zaken in het leven. Dat laatste lijkt vergezocht, maar wie zich nog even de verhoren tijdens de Bijlmerenquête voor de geest haalt, herinnert zich ongetwijfeld de discussies over de veronderstelde bevoorrechte positie van El Al op Schiphol, het langs elkaar heen werken van overheidsinstanties, de aanwezigheid van een cultuur van het onder de pet houden van vitale informatie en de afwezigheid van coördinatie op ministerieel niveau, om slechts enkele aspecten te noemen.

Voor wie dit allemaal te hoog gegrepen vindt: de journalistieke nieuwsgierigheid dient ook een objectief doel. Onderzoek naar vliegcrampen richt zich ten minste op twee doelen: de uitkomsten ervan zijn onontbeerlijk bij het treffen van maatregelen om een herhaling van het gebeuren in de toekomst te voorkomen en de veiligheid van het vliegverkeer te bevorderen. Bovendien hebben slachtoffers, nabestaanden en andere betrokkenen het recht om te weten wat de oorzaak van de ramp was en wie daarvoor verantwoordelijk kan worden gesteld. In het geval van de Bijlmerramp komen daar nog bij de gerechtvaardigde vragen naar de vracht van het ramptoestel en de vragen naar: hoe te handelen bij noodlandingen? Een terugkeer naar Schiphol accepteren met het risico van een crash met een flatgebouw, of een toestel met averij laten landen op het IJsselmeer?

Van ramp naar affaire

Het curieuze van de Bijlmerramp is dat deze relevante vervolgvragen zich niet schikten naar het patroon van een 'goed' verhaal, in de betekenis die Gerbner daaraan hecht; het Bijlmerverhaal kreeg gaandeweg de trekken van een affaire. Het begon er mee dat al gauw het gerucht opdook over mannen met witte pakken, die niemand thuis kon brengen. Wie waren die mensen? Leden van de Israëliëse geheime dienst? En waar waren die dan wel naar op zoek? Uiteindelijk zou de enquêtecommissie deze verhalen naar het rijk der fabelen verwijzen. Dat neemt niet weg dat die geruchten het startsein waren voor een op zichzelf relevante speurtocht naar de lading, die jarenlang zou duren en wel om de doodeenvoudige reden dat de autoriteiten telkens in gebreke bleven daarop een afdoende antwoord te geven. Ook los daarvan rechtvaardigden tal van andere haperingen de journalistieke aandacht voor de nasleep van deze ramp.

Zo maakten zelfs zes jaar na dato, maar nog enkele maanden voor er sprake was van het houden van een parlementaire enquête, Ed van Thijn e.a. in *De sorry-democratie* een tamelijk vernietigende balans op.² Hun kritiek spitst zich toe op de volgende onderdelen: de onafhankelijkheid van het onderzoek, de lading en de afhandeling op politiek niveau. Zo was de toewijzing van de onderzoeksoopdracht aan de Rijksluchtvaartdienst (RLD) vanaf het begin omstreden. Bij het onderzoeken van vliegongevallen in het verleden was de RLD niet altijd onbevooroordeeld te werk gegaan. In dit geval was de RLD bovendien ook nog eens betrokken bij de Bijlmerramp: ten tijde van de ramp vielen zowel de Luchtvaartinspectie als de Luchtverkeersbeveiliging onder de dienst. En ten slotte was er op dat moment een wet aangenomen waarin wordt bepaald dat het onderzoek naar een vliegongeval voortaan door een onafhankelijke dienst dient te worden uitgevoerd. De wet was echter nog niet gepubliceerd in het *Staatsblad* en dus nog niet van kracht, maar niets stond de toenmalige minister van

Verkeer en Waterstaat, Hanja Maij-Weggen, in de weg om alvast een voorschotje te nemen op de nieuwe situatie. Toch gunde zij het onderzoek aan de RLD: het aantal deskundigen in Nederland zonder belangen zou te beperkt zijn, en het ging de minister ook weer te ver om expertise in het buitenland in te huren.

Het verbaast Van Thijn e.a. daarom niet dat het RLD-onderzoek naar de oorzaken van de Bijlmerramp uiteindelijk veel vragen onbeantwoord liet. De meest omstreden uitkomsten in het onderzoek wijzen erop dat de afdeling Luchtvaartinspectie er alles aan heeft gedaan om haar eigen rol en die van de RLD-verkeersleiders onder te belichten. Volgens het RLD-onderzoek wisten de verkeersleiders niet dat het vliegtuig twee motoren had verloren. Ze konden de piloot dan ook niet adviseren ergens anders te landen. Uit krantenpublicaties en ook uit Vincent Dekkers *Going down, going down* blijkt echter wel degelijk dat de RLD-verkeersleiders hadden kunnen weten dat de motoren waren afgebroken.³ Over het onderzoek naar de lading en de afhandeling op politiek niveau zijn Van Thijn e.a. stellig: beneden de maat. De verantwoordelijke ministers stelden zich zonder bedenkingen achter de RLD op. De verhouding tussen ambtenaren en politiek leek tijdens het onderzoek naar de Bijlmerramp nog het meest op een 'omgekeerd' weberiaans model: de bestuurders waren loyaal aan de ambtenaren in plaats van andersom. Er is volgens Van Thijn e.a. veel te weinig geluisterd naar klachten en vragen, en critici werden ervan beschuldigd zich te laten meeslepen in, zoals minister Annemarie Jorritsma de Kamer verweet, een 'welhaast paranoïde situatie'.⁴

De ziekmakende boodschapper

Achteraf, met de wijsheid dus van de uitkomst van het parlementaire onderzoek, is het makkelijk genoeg de minister op dit punt bij te vallen, zoals *De Groene Amsterdammer* van 28 april 1999 doet. De journalistiek, schrijft het blad, 'heeft zes jaar lang zaken gedaan met door-geslagen complottheoretici en paranoïde onheilsmaniakken. Zes jaar lang werden voortlevende onrustgevoelens gevoed met hun profetieën. De tijd lijkt rijp voor een journalistieke enquêtecommissie.' En na deze oproep het boetkleed aan te trekken, vat *De Groene* zes lange jaren van journalistieke pioniersarbeid en research samen in deze vernietigende alinea:

'Onthulling volgde op onthulling. Joost Oranje (*NRC*), Pierre Heijboer (*de Volkskrant*), Steven de Foer (*De Standaard*) en Vincent Dekker (*Trouw*) maakten er een spel van zo groot mogelijk uit te pakken met de meest onwaarschijnlijke onthullingen. Het credo: hoe gekker hoe beter. Volgens de *NRC* waren er grondstoffen voor gifgas aan boord, bestemd voor een Israëlisch wapenlaboratorium. *De Volkskrant* grossierde in tendentieuze berichten over de aanwezigheid van Mossad-agenten op de rampplek. In *De Standaard* werd als getuige een fotograaf zonder camera sprekend opgevoerd. De *Standaard* geloofde in een "verdacht konvooi, begeleid door vermoedelijk Israëlische veiligheidsmensen" dat brokstukken van de El Al-Boeing zou hebben afgevoerd. De fotograaf zou het met eigen ogen hebben gezien. Vincent Dekker van *Trouw* schreef er in 1994 zelfs een boek over: *Going Down, Going Down... De ware toedracht van de Bijlmerramp*, luidde de bescheiden ondertitel. Het boek en de vele, weinig genuanceerde artikelen die Dekker als luchtvaartredacteur in misschien wel de beste krant van Nederland gepubliceerd kreeg, waren koren op de molen van zelfbenoemde amateur-onderzoekers, die in de jaren daarop met spectaculaire canards een vloedgolf van paniekreacties veroorzaakten.'

De Groene stond niet alleen in haar kritiek. Marcel van Dam wijdde al tijdens de verhoren menige sarcastische column aan de goedgegelovigheid en paniekzaaierij van de media. Maar na het massieve artikel van het kritische Amsterdamse weekblad barstte de kritiek pas goed los. In *NRC Handelsblad* van 8 mei 1999 geeft Peter Vasterman, docent massacommunicatie aan de School voor Journalistiek in Utrecht en deskundige in het onderwerp mediahypes, de media links en rechts om de oren. De angst in de Bijlmer is mede veroorzaakt door de 'ziekmakende' onzinverhalen, stelt hij.

'Hebben ook zij niet bijgedragen aan de toename van gezondheidsklachten (let op: niet van "de" gezondheidsklachten) door al die verontrustende, maar vaak slecht onderbouwde of soms zelfs feitelijk onjuiste verhalen over de gevaarlijke radioactieve straling, over het kankerwekkende Cesium-137 in hangar 8, over de mycoplasma-besmettingen en het Golfsyndroom, of over de aanwezigheid van plutonium, een grondstof voor kernwapens? Wie herinnert zich nog de primeur van het NOS-journaal vorig jaar maart, dat bij enkele Bijlmerbewoners en hulpverleners verhoogde concentraties uranium in de ontlasting waren aangetroffen? Groot nieuws, dat grote maatschappelijke onrust veroorzaakte en dat leidde tot een spoeddebat in de Tweede Kamer, maar wel was gebaseerd op ondeugdelijk onderzoek zoals ook de enquêtecommissie vaststelt in haar eindrapport. Zou een mens daar niet doodziek van worden?'

In *de Volkskrant* van 15 mei 1999 krijgt Vasterman bijval van de hoofdredacteur van *Elsevier*, Hendrik Jan Schoo, die stelt dat kranten en tv-programma's fouten hebben gemaakt en zijn 'ontspoord'. Niet elke openbaring was afdoende gecontroleerd, menige onthulling hing op niet meer dan één bron. Ook de Rotterdamse mediahoogleraar Henri Beunders kraakt de pers, hoewel voor hem het zwaartepunt ligt bij de enquêtecommissie zelf: 'Een pathetisch geval, de commissie dacht dat ze een rapport voor de media moest schrijven, de media dachten dat het over politiek ging. Geen van beide is waar. Het rapport is een bewijs dat er een nieuw soort emotionele werkelijkheid is ontstaan waarvan niet de waarheid maar de presentatie de hoogste wijsheid is.' Politici lieten zich in het algemeen voorzichtiger over de rol van de media uit. Logisch, want ze moeten nog langer met hen optrekken. Alleen PvdA-senator Erik Jurgens vraagt zich in dezelfde *Volkskrant* af of de parlementaire enquête 'bizar genoeg niet een gevolg is geweest van ongefundeerde, suggestieve berichten'.

De kritiek snijdt voor een deel hout maar, als gezegd, het is wijsheid achteraf. In de zes voorgaande jaren had de journalistiek wel degelijk te maken met relevante vragen, waar op dat moment geen antwoord op was. Sterker nog, de autoriteiten stuurden dat handjevol nijver speurende journalisten telkens met een kluitje in het riet. Met goedvinden van de Tweede Kamer, die het er ook al lelijk bij liet zitten, met uitzondering van het PvdA-kamerlid Rob van Gijzel, die echter door zijn collega's weer niet serieus werd genomen. Dat handjevol journalisten werd bovendien door de eigen collega's soms wat meelijwekkend gadeslagen. Heb je hen weer met hun Bijlmerrampverhalen, die de politiek toch niet serieus neemt. En zo sleepte de kwestie zich moeizaam voort. Met voor Vincent Dekker hooguit als troostprijs zijn boek, dat een bestseller bleek.

Zo had het nog wel tien, twintig jaar kunnen doorgaan, als niet diezelfde overheid telkens weer kans zag de ene blunder op de andere te stapelen over het ontbrekende deel van de lading, in de Bijlmer de onrust groeide en uiteindelijk de televisie er grootscheepse aandacht aan ging besteden. Pas toen was ook voor de Kamer de maat vol en viel het besluit tot het

instellen van een parlementaire enquête. Met dat toverwoord kwam het mediacircus pas goed op gang. Dat is niet zo gek als we bedenken dat het hier om een machtig wapen gaat. In een enquête zien we de democratie in optima forma: een volksvertegenwoordiging die de autoriteiten ter verantwoording roept, in een setting die het vermoeden oproept dat ze als verdachten voor een tribunaal worden gedaagd. Sinds Cees van Dijk, de voorzitter van de parlementaire enquêtecommissie naar de teloorgang van de Rijn-Schelde-Verolme-groep, besloot dat die verhoren rechtstreeks op televisie mochten worden uitgezonden, is een enquête vooral ook theater van de bovenste plank. Politici zijn zich daarvan ook bewust. Niet zelden volgen zij daarom eerst een stoomcursus mediatraining, om goed beslagen ten ijs te komen.

Geen kwaad woord over dit alles. Theater hoort bij politiek. Het is zelfs een uitstekende manier om het ingewikkelde bedrijf dichterbij de burger te brengen. En hoewel dit theateraspect achteraf altijd mikpunt is van kritiek, is het effect toch dat alle enquêtes de burger in korte tijd een hoop kennis hebben bijgebracht over de complexiteit van onze samenleving. Het enige echt omstreden punt is of deze enquêtecommissie de openbare verhoren niet bewust geregisseerd heeft met het oog op het creëren van een publicitair effect. Te denken valt dan aan het onvergetelijke verhoor van El Al-monteur Gaalman, die de duimschroeven stevig aangedraaid kreeg en zwetend en zuchtend moest toegeven, dat hij wel eens toestellen goedkeurde voor een vlucht terwijl hij dat zelf eigenlijk onverantwoord vond. Letterlijk zei hij zelfs: 'Die kist had niet weg gemogen. Dat vond ik.' Daarmee gaf hij te kennen dat het onverantwoord was dat het ramptoestel toch was opgestegen, wat weer niet helemaal waar was: er was een bandbreedte tussen niet voldoen aan de checklist en ondeugdelijk om te vliegen.

Dit incident valt nog in het niet bij het effect dat commissielid Marijke Augusteijn opriep toen zij het transcript van een bandje voorlas waarop een El Al-medewerker opsomt wat zich mogelijkwjs aan gevaarlijke stoffen aan boord van het ramptoestel bevond. Met het voorlezen van het transcript, inclusief de verzekering van een verkeersleider het gehoorde 'onder de pet' te zullen houden, veroorzaakte het D66-Kamerlid een schokgolf die zijn weerga niet kende. Het *Algemeen Dagblad* vatte de dag erna de emotie nog het kernachtigst samen in een kop over de volle breedte van de voorpagina: 'Zes jaar lang belazerd'. In de hype die toen ontstond, sloegen overal de stoppen door, ook bij premier Wim Kok, die prompt aankondigde dat de betrokken verkeersleiders alsnog op non-actief zouden worden gesteld.

Een verklaring voor die allesoverheersende emotie is niet moeilijk te vinden. Het was de bevestiging van het vermoeden dat we altijd al dachten te weten dat de autoriteiten iets te verbergen hadden. Ineens was er ook een aanwijsbare oorzaak voor al die onrust in de Bijlmer, al die verhalen over zieke mensen die maar van het kastje naar de muur werden gestuurd. Minister Els Borst weigerde een collectief onderzoek, omdat er geen enkele objectieve noodzaak voor was. Dat is een verdedigbaar standpunt. Zo'n collectief onderzoek zou immers de bevestiging zijn dat er iets grondig mis is. Maar anderzijds: was al die geheimzinnigheid niet juist het bewijs van de juistheid van die stelling? En daarmee werd de aandacht eens te meer gevestigd op het niet in kaart gebrachte deel van de lading, de witte pakken en de speciale behandeling van El Al op Schiphol.

Temidden van al die emotie was het nauwelijks opgevallen dat een RLD-medewerker diezelfde middag nog kans zag redelijk aannemelijk te maken dat die opsomming van giftige stoffen op een vergissing moest berusten. Het werd weggedrukt in de krant en op de televi-

Spotprent Jos Collignon, de Volkskrant, 12 maart 1999.

sie kwam het al helemaal niet aan bod. Pas weken later, toen de ware toedracht stukje voor stukje duidelijk werd en het eindrapport er geen enkele twijfel meer over liet bestaan, barstte de kritiek los. Had commissievoorzitter Theo Meijer dit verhoor niet anders kunnen aanpakken? Waren de media niet al te onbesuisd uitgepakt? Ten dele snijdt die kritiek hout. De commissie wist op het moment dat ze het verhoor afnam, dat de vork vermoedelijk anders in de steel zat. Let wel vermoedelijk, want de ontbrekende vrachtbrieven had zij toen nog niet boven tafel kunnen krijgen. Het meest kritische lid van de commissie, het vvd-Kamerlid Theo van den Doel, is daarom opvallend mild over dit onderdeel van de verhoren. In *Elsevier* van 12 mei 1999 legt hij uit dat de commissie deze neponthulling nodig had, niet om een publicitair effect te bereiken, maar om El Al onder druk te zetten. Met succes naar later bleek.

Je kunt het ook een van de grootste prestaties van de commissie noemen dat ze het plaatje van de vracht compleet kreeg. Maar paradoxaal genoeg werkte juist dat huzarenstukje als een boemerang. Daaruit bleek immers: niks aan de hand. Dus waarom dan toch die onrust veroorzaakt en tot recordhoogte opgelierd? Zelfs de vernietigende conclusies van het rapport vallen een beetje in het niet bij het allesoverheersende feit dat er uiteindelijk niet zo gek veel aan de hand bleek te zijn. Waarom dan ministers lastig vallen met de beschuldiging dat ze zich telkens met een jantje-van-leiden van het onderzoek naar die vrachtbrieven hebben afgemaakt? Waarom die arme minister Borst inpeperen dat ze sommige Bijlmerbewoners ziek gemaakt heeft? Of waarom de allerhoogste in dit land, de premier, in de schoenen schuiven dat hij op geen enkel moment zijn coördinerende rol als minister-president had waargemaakt? Hooguit kun je het verzamelde autoriteitendom verwijten dat ze geruchten niet serieus hebben genomen en zo hebben bijgedragen tot een ziekmakend klimaat. Toch?

Als een nachtkaars

En inderdaad, in het finale Kamerdebat met een, als gevolg van de nacht van Wiegel demissionaire, ministersploeg gaat het debat als een nachtkaars uit. Wat resteert is een klucht over het tv-optreden van de commissie bij Paul de Leeuw, waar Van den Doel demonstratief niet aan meedoet. En wat ook resteert is de kritiek op de media die de Bijlmerbewoners kritiekloos aan het woord lieten komen en zelf ook het nodige bijdroegen aan de geruchtevorming. Het zal best waar zijn dat sommige van die verhalen suggestief waren. Die kritiek is juist. Toch gaat die ten enenmale voorbij aan de kern van de zaak. Die is dat de autoriteiten op beslissende momenten hebben gefaald. Zij stelden geen onafhankelijk onderzoek in. Zij lieten essentiële vragen onbeantwoord. Jorritsma nam het onderzoek naar de vrachtbrieven niet serieus ter hand en zorgde er zo voor dat de speurtocht naar de werkelijkheid achter de ramp onverdroten voortging. De journalisten die deze ondankbare taak op zich namen verdienen eerder lof dan verguizing. Dankzij hen en dankzij ook het werk van de commissie weten we hoe lichtvaardig autoriteiten wegduiken als het om verantwoordelijkheden gaat.

Ter afronding is het de moeite waard te zien wat Gerbner nog meer over het 'goede' verhaal zegt. Namelijk dit, dat in vroeger tijden de taak van verhalenverteller toeviel aan minstrelen, aan troubadours en profeten. Later namen instituten die verhalen over: de kerk, de politieke partij, de vakbond bijvoorbeeld. Maar inmiddels leven we in een tijd waarin het gezag van de instituten niet meer wordt geaccepteerd; ze zijn van hun voetstuk gevallen en het verhaal wordt verteld door de televisie. De televisie fungeert als de verhalenverteller van onze tijd.⁵ Hoe ze zich van die taak heeft gekwetend, is zeker voor kritiek vatbaar. Daar staat tegenover dat dit voor de autoriteiten nimmer een reden mag zijn zich achter de media te verschuilen. Hoog tijd dat de politiek zich er weer van bewust wordt dat ook zij in de eerste plaats verantwoordelijk is voor het vertellen van een goed verhaal.

Noten

- 1 Zie voor een uiteenzetting: C. de Boer en S.I. Brennecke, *Media en publiek. Theorieën over media-impact* (Amsterdam en Meppel 1995) p. 115 e.v.
- 2 Ed van Thijn e.a., *De sorry-democratie. Recente politieke affaires en de ministeriële verantwoordelijkheid* (Amsterdam 1998) p. 117 e.v.
- 3 Vincent Dekker, *Going down, going down... De ware toedracht van de Bijlmer-ramp* (Amsterdam en Antwerpen 1994) p. 81 e.v.
- 4 *Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal 1994-1995*, 22 861, nr. 11.
- 5 De Boer en Brennecke, *Media en publiek*, p. 115.